

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АПК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

ГУБЕНКО В.І., д.е.н., професор
Білоцерківський національний аграрний університет

Встановлено, що: глобалізація та відкритість національних економік сприяють зростанню конкуренції, прискоренню темпів інтернаціоналізації фінансів, скороченню витрат на виробництво продукції, розширенню і лібералізації торгівлі, зростанню експансії ТНК, переважачій орієнтації національних економік на світовий ринок, ускладненню і загостренню проблем нерівномірністю доходів у країнах, посиленню боротьби за інвестиції та експортні ринки, вигод лібералізації, нерівномірності розвитку і занепаду окремих галузей; успішне функціонування економіки АПК, яка у високій мірі інтегрована в світову економіку (понад 60% ВП складає експортна складова) залежить від рівня конкурентоспроможності її товарів, ефективність якої залежить від рівня експортно-імпорتنих цін та їх співвідношень до середньосвітових, забезпеченості постійного характеру зовнішньоекономічних зв'язків; підвищення рівня ефективності конкурентоспроможності можливе шляхом впровадження інновацій, покращення фінансування НДР державою та приватним бізнесом.

Досліджено, що: українські компанії на світових ринках використовують переважно цінові фактори конкурентоспроможності, застосовуючи демпінг, що в майбутньому призведе до звуження і втрат зовнішніх ринків; на світовому ринку більш високим рівнем конкурентоспроможності володіють зернова, олійні культури, олійно-жирова галузь, птахівництво, які у 2009 р. в структурі експорту слали відповідно 36,4% , 10,2%, 17,9%, 1%; у зв'язку з невідповідністю якості, безпеки та застосування демпінгу середні експортні ціни на вітчизняні товари у 2009 р. знизилась у порівнянні з 2008 р. від 54% (ячмінь) до 15,7% (яловичина); сільське господарство України – єдина галузь, яка в 2009 р. не зменшила виробництво ВП у порівнянні з 2008р., збільшивши її на 0,1%, знизивши свою експортну складову всього на 13,2% (Україна знизилась на 40,4%), забезпечивши зростання додатнього зовнішньо-торгівельного сальдо на 1,6% в порівнянні з 2008 р.

We have found out that globalization and openness of national economics provide increase in competitiveness, accelerating the tempo of finance internationalization, production costs decrease, expanded liberalization of trade, TNC expansion, orientation of national economics towards the world market, successful functioning of AIC economics which is highly integrated into the world economics (more than 60% of GP makes its export) depends on the level of competitiveness of its goods; its efficiency depends on the level of export-import prices and their correlation with the world, providence the constant character of international relations; We have studied that Ukrainian companies in the world markets mainly use price factors of competitiveness applying damping that would cause limitation and losses of internal markets in future.

A high level of competitiveness in the world market possess grains, oil and fat branches, oil plants, poultry that made 36.4%, 10.2%, 17.9% and 1% correspondently caused by disagreement of quality, safety and damping applying the average export prices on domestic goods reduced in 2009 compared to 2008 from 54% (barley) to 15.7% (beef). Ukrainian agriculture is the only branch that did not reduce GP production compared to 2008 having increased it 0.1% and decreased its export content only 13.2% (Ukraine reduced it 40.4%) having provided increase of positive external balance 1.6% compared to 2008.

Постановка проблеми. Глобалізація світової економіки та нарощування відкритості національних економічних систем сприяють відносному вирівнюванню умов конкуренції в масштабах планети. Глобалізація веде до зростання конкуренції у світовому масштабі, що викликає подальше поглиблення спеціалізації та поділу праці, прискорення темпів інтернаціоналізації фінансів, зростання продуктивності праці і скорочення витрат на виробництво продукції, тому країна, яка не приймає участі в глобалізаційних процесах, ризикує бути відкинутою на узбіччя соціально-економічного прогресу [1, с.51].

Проте епоха глобалізації породила і ускладнення в економічному, політичному, правовому, екологічному, соціальному аспектах, які загострили проблеми нерівності в доходах, які у переважній більшості країн зросли, питома вага прибутку в яких значно зросла і є вищою, а заробітна плата – нижчою, посилилось суперництво країн за експортні ринки та інвестиції. Глобалізація відкрила нові можливості для кримінальних угруповань, відмивання «брудних грошей», підпільної економіки, торгівлі наркотиками, створила негативні проблеми в галузі охорони здоров'я, стала причиною та джерелом конфліктів у світовій системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Суперечливість процесу глобалізації стала причиною зростання спекуляцій, а в зв'язку із зростанням взаємозалежностей значно підвищується і взаємна вразливість, про що свідчить світова фінансова

криза 2008-2009 рр., коли криза однієї країни (США) має глобальні наслідки. Як відмічає С.М. Квапа, спад на ринку нерухомості, який розпочався три роки тому у США через неефективну інвестиційну діяльність кількох компаній, призвів до іпотечної кризи нерухомості, потім до інвестиційної кризи фондового ринку, а згодом перетворився на світову фінансову кризу у банківській системі, в яку втягнулася вся глобально організована економіка світу [2, с.3].

Фінансова криза 2008-2010 рр. продемонструвала, що Україна в значній мірі залежить від зовнішніх факторів і в достатньо високій мірі втягнута в систему світового господарства, часткова її ізоляція від зовнішніх ринків в значній мірі ускладнює функціонування економіки та забезпечення макроекономічної рівноваги. У 2009 р. Україна понесла значні втрати у зовнішньоекономічній діяльності: її зовнішньоторговельний обіг та експортна складова знизилась в порівнянні з 2008 р. на 40,4%, і склали: ЗТО – 88,6 млрд. дол. США, експорт – 39,84 млрд. дол. США. Понесла втрати на зовнішніх ринках і економіка АПК: її зовнішньоторговельний обіг знизився в порівнянні з 2008 р. на 17%, експорт – на 13,4%, імпорт – на 23,5%.

Значно зросла залежність національної економіки від світової кон'юнктури, торговельної і фінансової політики промислово-розвинутих країн, у січні-лютому 2010 р. продовжує посилюватись загроза подальшої дестабілізації фінансової системи і промислового обігу, що призводить до подальшого зростання ускладнень та напруги у внутрішньоекономічній ситуації та взаємодії із зовнішнім світом.

Успішне функціонування національної економіки України та її окремих галузей в умовах глобалізації в значній мірі залежить від конкурентоспроможності окремих галузей і підприємств, її ефективності, забезпечення постійного характеру зовнішньоекономічних зв'язків, дотримання критеріїв економічного співробітництва, гарантування безпеки країни.

Для вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності та її ефективності необхідно посилити контроль за її власністю на технології, захист природних багатств і навколишнього середовища, обмеження монополізму.

Конкуренція є однією із найголовніших рис ринкового господарства, вона забезпечує творчу незалежність особистості, створює умови для її самореалізації у сфері економіки шляхом розробки і впровадження нових конкурентоспроможних товарів і послуг. В умовах активізації глобалізації цих процесів та інтернаціоналізації проблеми міжнародної конкуренції виходять на перше місце. Під конкурентоспроможністю товару розуміють комплекс споживчих, цінних і якісних характеристик товару, що визначають його успіх на внутрішньому і зовнішньому ринках, що можна виявити тільки в порівнянні з товарами-аналогами. Серед визначальних її багатопланових факторів першочергове значення мають витрати виробництва, інтенсивність і продуктивність праці, якість і безпечність виробів.

В ХХІ столітті у світовій конкурентоспроможності на перший план виходять не цінні фактори, з яких надзвичайно важливе значення має якість товару і його новизна (в чому виражається наукоємність товару). Особливої актуальності набуває безпечність продуктів харчування, тому в даний час органічне сільське господарство набуло значного поширення, метою якого є виробництво екологічно чистої продукції, що виключає застосування хімічних засобів при отриманні продукції рослинництва і тваринництва, а використовується лише природний біологічний потенціал живих організмів. Цей напрям розвивається нині у більше, ніж 120 країнах (Австралія – 12 млн. га, Кітай – 3,5 млн. га, Аргентина – 2,8 млн. га). За цим показником Україна посідає 16 місце серед 100 країн світу (біля 300 тис. га) [3, с. 60]. По безпеці і якості більшість сільськогосподарських товарів України поступається західним країнам.

Метою і завданням дослідження є розробка теоретико-методологічних і практичних аспектів економічного обґрунтування можливостей підвищення конкурентоспроможності продукції АПК в умовах кризи та активізації глобалізації цих процесів.

Виклад основного матеріалу досліджень із обґрунтуванням одержаних результатів.

Головною конкурентною перевагою українських експортерів на світовому ринку є ціна. Для збереження і підвищення цінової конкурентоспроможності українські товаровиробники і уряд повинні підтримувати внутрішні ціни на енергоресурси і сировину на рівні 60-70% світових та на оплату праці – на рівні 25-35%. Більшість країн світу забезпечують підвищення конкурентоспроможності товарів і їх ефективність шляхом впровадження інновацій, розробки високотехнологічних продуктів, виробництво яких неможливе без використання науково-технічного потенціалу, який створювався на протязі багатьох десятиріч самовідданою працею мільйонів людей і містить в собі досягнення кращих представників багатьох поколінь, знаходиться на межі розпаду.

Порівнюючий аналіз економіки великих світових торговельних країн показує, що нововведення і новаторство є одним із основних джерел їх конкурентної могутності на світовому ринку. Для оцінки

ефективності конкурентоспроможності використовується у світовій практиці показник – витрати на інновації, який відображає здатність країни до інноваційної діяльності і, крім розміру витрат на НДДКР, враховує витрати на дизайн, маркетинг, чисельність зайнятих в науковій сфері, кількість отриманих патентів у країні і за кордоном, ступінь захисту інтелектуальної власності, приватна ініціатива, бажання до ризику.

В Україні фінансування науки здійснюється за рахунок державного бюджету, а комерційні структури фактично не фінансують цей сектор, що позбавляє країну важливого джерела збереження та розвитку науково-технічного потенціалу.

До 1991 року як для науки і науково-технічної сфери, так і для всієї економіки України характерною була надмірна мілітаризація – якщо в більшості країн світу на дослідження в галузі оборони приходилось 20% всіх асигнувань на НДДКР, то в Україні – біля 70%, крім того біля 80% всіх НДІ і біля 70% науково-технічних кадрів обслуговували інтереси військово-промислового комплексу.

В останні роки важливе значення у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності товарів набув екологічний фактор. Послаблення більш жорстких екологічних стандартів і гострої конкуренції на світовому ринку примушує компанії при розробці нових виробів використовувати принципи запобігання забрудненості з економічним самоконтролем.

Важливим завданням для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів є вдосконалення ринкових і фіскальних механізмів таким чином, щоб екологічні витрати включалися у собівартість продукції та виключалися із бази оподаткування, а ціни на товари повинні враховувати екологічний фактор їх виробництва та економію на подальшій утилізації, видаленні і рециркуляції відходів.

Девальвація гривні за жовтень-грудень у 2008-2009 рр. склала 68%, індекс номінального обмінного курсу до жовтня 2008 р. мав від'ємне значення, що знижувало запас цінової конкурентоспроможності економіки, інфляція прискорювалася протягом 2008-2009 рр. і стала рекордною за останні 9 років [4, с.8]. До важливих конкурентних переваг відносяться рентабельність виробництва, характер інноваційної діяльності, рівень продуктивності праці, ефективність стратегічного планування і управління підприємством, його здатність швидкого реагування на швидкозмінні вимоги та умови ринку, і чим ширший у підприємства набір конкурентних переваг, тим сприятливіші передумови для його успішної діяльності на зовнішніх ринках і тим стійкіші позиції воно може утримувати в окремих сегментах цих ринків.

В боротьбі на світових товарних ринках українські компанії використовують здебільшого цінові фактори і щоб закріпитись на зарубіжних ринках, застосовують демпінгові ціни, але в перспективі така політика матиме зворотний ефект і призведе не до розширення ринків і посиленню конкурентоспроможності, а до зменшення питомої ваги ринку або повної його втрати.

В економіці АПК найбільш конкурентоспроможними на світовому ринку є експортоорієнтовані галузі і підприємства, що базуються на порівнюючі передових технологіях і високопрофесійних кадрах, а це зернові культури, питома вага яких у 2009 р. у зовнішньоекономічних операціях склала 36,4% від загального експорту АПК 9,8 млрд. дол. США, олія - 17,9%, насіння олійних культур -10,2%. Середня експортна ціна 1 тонни зернових у 2009 році склала 138 дол. США, що нижче рівня 2008 року на 36% з них озима пшениця -138 дол. або 64% рівня 2008 року жито - відповідно 98,1 дол. і 64%, ячмінь-133 дол. і 54%, гречка і просо -362,4 дол. і 7%.

Як видно з наведених вище даних, експортні ціни на всі види зернових у 2009 р. знизилась за виключенням гречки і проса. В той же час імпорتنі ціни по групі зернових у 2009 р. знизилась в порівнянні з 2008 р. з 1271 дол. США за 1 тону до 1025 дол. або на 19,4% (темпи зниження імпорتنих цін у 2 рази нижчі темпів зниження експортних цін, з них імпортна ціна пшениці знизилась всього на 20% у порівнянні з 2008 р., вівса зросла в 3,66 рази, кукурудзи - зросла в 1,13 рази і склала 3502,5 дол. США, гречки і проса зросла в 1,4 рази і склала 1020 дол. США. Всього у 2009 р. Україна експортувала 25746 тис. тонн зерна на суму 3556 млн. дол. США, недоотримавши при умові збереження експортних цін 2008 р. 2336 млн. дол. США. Зрозуміло що експортна ціна 229 дол. США 1 тонни зерна України у 2008 р. викликана значним зниженням світового збору зернових у 2008 р., включаючи таких лідерів експортерів зерна як Канаду і Аргентину, але аналіз експортно-імпорتنих цін 2009 р., коли темпи зниження цін українського експорту у 2 рази були вищими темпів зниження імпорту та динаміка експортно-імпорتنих цін на зерно України у 2005-2007 рр. свідчать про наявність проблеми конкурентоспроможності вітчизняної продукції, в т.ч. її зернових культур.

Щодо таких товарів як «олія», «насіння олійних», ситуація з експортно-імпортними цінами аналогічна зерновим злакам та виробам з них: експортні ціни на насіння олійних культур у 2009 р. були нижчими в порівнянні з 2008 р. в середньому на 33,5% в т.ч. насіння соняшнику - на 19,3%, рапсу – на 30,5%, олія всього - на 41,78%, в т.ч. олія соняшникова – на 42,54%. Експортні ціни по основних

видах продукції тваринництва України також мали тенденцію до зниження у 2009 р. в порівнянні з 2008р.: по м'ясу та субпродуктах – на 29%, в т.ч. м'ясо домашньої птиці – на 22,2%, молокопродуктах – в середньому на 25,4%, з них сири всіх видів - у 3 рази, яйця птиць – на 35,6%.

Підводячи підсумки розгляду детермінант економічної обґрунтованості конкурентоспроможності продукції АПК приходиться констатувати, що всі вони недостатньо розвинуті у якісному відношенні, що обумовлює їх порівнюючи низьку конкурентоспроможність на зовнішньому ринку, вітчизняні виробники виходять на зовнішні ринки збуту в основному із сировиною та продуктами першої переробки, при реалізації яких ставка робиться на цінові фактори.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Встановлено, що глобалізація світової економіки та відкритість національних економік сприяють зростанню конкуренції у світовому масштабі, прискоренню темпів інтернаціоналізації фінансів і скороченню витрат на виробництво продукції, розширенню і лібералізації торгівлі, зростанню експансії ТНК, переважаючій орієнтації національних економік на світовий ринок, а також ускладненню і загостренню проблем через нерівномірність доходів у різних країнах, посилення боротьби за інвестиції, експортні ринки та вигод лібералізації, що призводить до нерівномірності розвитку окремих галузей і занепаду окремих із них. Обґрунтовано, що успішне функціонування економіки АПК, яка в достатньо високій мірі залучена в міжнародний розподіл праці в значній мірі залежить від рівня конкурентоспроможності галузі, підприємств, товарів, економічні параметри якої у свою чергу оцінюються рівнем експортно-імпортних цін по відношенню до середньосвітових, забезпеченістю постійного характеру зовнішньоекономічних зв'язків, дотриманням критеріїв економічного співробітництва та гарантування економічної безпеки країни.

Досліджено, що підвищення рівня ефективності конкурентоспроможності вітчизняних товарів можливе шляхом впровадження інновацій, розробки високотехнологічних продуктів, фінансування яких відображає здатність країн до інноваційної діяльності та оцінюється розміром витрат на науково-дослідні і впроваджувальні роботи як державою, так і приватним бізнесом, питома вага якого в цьому процесі не перевищує в Україні 5% у порівнянні з 82-64% у країнах з розвинутою економікою. Визначено, що українські компанії на світових товарних ринках використовують у більшості цінові фактори, застосовуючи демпінгові ціни, що в майбутньому призведе до звуження і втрат зовнішніх ринків через зниження конкурентоспроможності та нехтування природо-охороною діяльністю і екологічною складовою виробництва продукції.

Встановлено, що: на світовому ринку порівняно більш високим ступенем конкурентоспроможності АПК України мали експортноорієнтовані галузі та товари, що базуються на передових технологіях: зернова, олійних культур, птахівництво, які в структурі експорту АПК за 2009 р. склали відповідно 36,4 %, 17,9%, 10,2%, 1%.

Література.

- 1.Клочко В. Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою / В. Клочко // Економіка України. – 2001. - №10.- с 51 - 58.
- 2.Кваша С.М. Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки /С.М.Кваша//Економіка АПК. - 2009.-№5.-с.3-10
- 3.Марчук Л.П. Формування інноваційних можливостей аграрного виробництва /Л.П.Марчук//Економіка АПК. - 2009. - №12. - с. 58-62
- 4.Гесць В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи / В.Гесць //Економіка України. - 2009. - №2. - с. 5-22
- 5.Звіт про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропромислового комплексу України за 2008 р. - 2009 рр. Міністерство аграрної політики України, Департамент Зовнішньоекономічного співробітництва. – м. Київ – 2008 р., 2009 р.-85 с.